

Shahid Bahonar
University of Kerman

Analyzing the Non-Structural Coherence of a Ghazzal by Hafez-Shirazi

Maryam Mardani Varposhti

Postdoctoral researcher of Persian language and literature, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Mazandaran University, Babolsar, Iran. Email: m.mardani@umail.umz.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received 4 September 2023
Received in revised form 28
December 2023
Accepted 25 April 2024
Published online 24 June 2024

Keywords:

Hafez,
non-structural cohesion,
Halliday and Hasan,
role-oriented linguistics.

ABSTRACT

Purpose: The issue of coherence or Incoherence of Hafez's sonnets has long been the concern of many writers and Hafez scholars. In the contemporary world, many linguistic theories are effective for explaining and interpreting such matters. This research, which is written in a descriptive-analytical method, tries to clarify and explain the issue of non-structural coherence and show the components of this coherence based on the model of Halliday and Hasan (according to role-oriented linguistics and the principles of text coherence), to explain and examine the issue of non-structural cohesion in Hafez's Ghazzal

Method and Research: In this research, the non-structural coherence of Hafez's Ghazzal will be investigated and analyzed at three levels: 1- lexical or lexical coherence (repetition, common semantic field: semantic synonymy, semantic contrast, opposition, lexical inclusion, virtual commonality); 2- syntactic or grammatical coherence (reference, deletion, replacement); 3- Coherent coherence (semantic-grammatical relations).

Findings and Conclusions: The result of the research indicates that despite the fact that Hafez's verses in this Ghazzal seem to lack coherence and each verse seems to be independent from another verse, these verses have a non-structural unity and coherence.

Cite this article: Mardani Varposhti, Maryam. (2023). Analysis of the Non Structural Cohesion of a Sonnet from Hafiz Shirazi (Based on the Halliday and Hassan pattern).

Journal of Iranian Studies, 23(45), 317-343. <http://doi.org/10.22103/JIS.2024.22148.2529>

© The Author(s). Varposhti, Maryam Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/JIS.2024.22148.2529>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The issue of coherence or lack of coherence of Hafez's Ghazzals has long been one of the challenges faced by writers and Hafez scholars, and each of them has tried to confirm or reject this issue in some way. On the other hand, in today's world, "linguistics" as a technique in line with the scientific description of language and how words are connected has come to the aid of literature, and many theories of linguistics are effective in explaining and interpreting such problems.

The theory of "Systemic Functional Linguistics" is one of the linguistic theories that is used in the analysis of literary texts. In the analysis of literary works, this theory seeks to find the common values between the audience and the producer of the work, and examines linguistic interactions with the abstract presence of the speaker and the audience, and the quality of acceptance or non-acceptance, passion and To analyze excitement, admiration and criticism as well as the method used to influence the audience, analysis and communication norms in the text. The mentioned theory was created in the early 40s with Michael Alexander Kirkwood Halliday's comments in linguistics and quickly became one of the most important and accepted linguistic theories. According to this theory, language is not only an internal element that can be analyzed through grammar and other linguistic expressions; rather, it also has a social function and many functions should be given to language in society.

Michael Halliday's "cohesion" theory, along with Ruqaiya Hassan's cohesive coordination theory, is one of the topics of role-oriented linguistics that examines the factors that connect the constituent parts of the text. It creates and causes its coherence and harmony. The present essay seeks to use this theory in the analysis of Hafez's sonnets, in addition to explaining the non-structural cohesion in Hafez's sonnets with scientific principles and the description of each of the elements and components of cohesion in it, the effectiveness of the teachings It sheds light on role orientation in Hafez's language and based on this, it deals with the nature of the interaction of lexical chains in Hafez's sonnets in order to inform the audience with the hidden angles of this sonnet.

Method

This research with using descriptive-analytical method and based on Halliday and Hassan's theory, examines the cohesive factors in a sonnet of Hafez-Shirazi's Ghazzals - Ghazzal number 71 from Hafez Shirazi's copy (1377). In this research, library studies and data collection have been used.

Results

Michael Halliday's systematic role-oriented theory is based on two concepts: System and Function. In his theory, Halliday examined the formal language system together with the role and meaning system in the context of the text and believed that the language system is the result of its various uses and each of these uses represents one of the roles of the language.

According to Halliday's foundational system, the language system consists of three semantic layers or three types of metafunctions. These three types of functions, which are equally effective in constructing the meaning of the message and are shown by a different aspect of the arrangement of words in the clause, are: 1-Ideational functions; 2- Interpersonal Meta function; 3- Meta function Textual deals with Structural Cohesion and Non-Structural Cohesion.

According to the theory of text coherence and coherence coordination of Michael Halliday and Ruqaiya Hasan, one of the characteristics of the text is to have coherence. Coherence examines the factors that connect the constituent parts of the text and cause its harmony. Coherence exists when the interpretation of some elements in the discourse relies on other elements. These elements are presuppositions of other elements, which mean that they cannot be decoded without referring to those elements. In his later reviews, Halliday refers to cohesion as "non-structural cohesion". Coherence is created with elements in the text that play an important role in communicating between sentences and parts of speech and are divided into three categories: 1- Lexical or lexical elements; 2- Grammatical or syntactic elements; 3- Linked elements. Another component of text analysis is the subject of "text structure", and the theme in the sentence, which Halliday refers to as "Structural cohesion". In Halliday's opinion, structural cohesion and non-structural cohesion alone are not among the factors that make up the text; rather, the text is a joint product of the interaction of these two with each other.

This research, which is written in a descriptive-analytical method, tries to clarify and explain the issue of non-structural coherence and show the components of this coherence based on the model of Halliday and Hasan (according to role-oriented linguistics and the principles of text coherence), to explain and investigate the issue of non-structural coherence in Hafez's Ghazzals and to be effective in solving some ambiguities regarding the coherence or lack of coherence of Hafez Ghazzals and to introduce Hafez Ghazzals more deeply. At first, it seems that in this Ghazzal of Hafez, the verses do not have any coherence with each other; but by researching and analyzing them based on Halliday's systematic role-oriented theory and by examining the words of the sonnets one by one and analyzing their coherence in three levels: lexical or lexical, grammatical or syntactical, and linking, we came to this conclusion. We find that although at first sight, the verses do not have unity and organic coherence, but their parts are connected with each other from the beginning to the end by using appropriate and proportionate use of non-structural cohesion factors. This result prompts us to use Halliday's role-oriented theory to explain many literary texts of our country in a scientific and convincing manner and prove the description and efficiency of this theory in our literary texts.

Conclusion

By employing Halliday and Hasan's model in role-oriented linguistics and by examining and analyzing one by one words in Hafez's Ghazzal number seventy-one, the present essay was able to determine how the non-structural coherence of this sonnet was formed in three general levels: lexical or show the lexical, grammatical or syntactical and link and show its strong

intra-sentence, inter-sentence and extra-sentence connections. The results show that Hafez was able to create a coherent poem by using non-structural cohesion factors, whose parts are connected with each other from the beginning to the end, and this connection and coherence was formed through the proper and correct use of these tools.

Another result obtained from this research is that Halliday and Hasan's cohesion theory has the ability to be applied in the category of text cohesion in Ghazzals and many components of this theory are effective in confirming the existence of non-structural cohesion in Hafez's Ghazzals. Also, the result of the research indicates the significant efficiency of the analysis based on this theory as an analysis method in other literary researches. Also, it seems that the factors of creating coherence in the text, i.e. lexical, grammatical and linking coherence, have an inseparable relationship with each other; in such a way that the absence of any of them causes disorder and chaos and makes it difficult for the reader to understand the text.

تحلیل انسجام غیر ساختاری غزلی از حافظ شیرازی (براساس الگوی هلیدی و حسن)

مریم مردانی ورپشتی ✉

پژوهشگر پسادکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.
رایانامه: m.mardani@umail.umz.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله مقاله پژوهشی	زمینه/هدف: موضوع انسجام و یا عدم انسجام غزلیات حافظ از دیرباز مورد توجه بسیاری از ادیبان و حافظ‌پژوهان بوده است. در دنیای معاصر بسیاری از نظریات زبان‌شناسی برای توضیح و تفسیر مطالبی از این دست کارآمد می‌نمایند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۱۳ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۰/۰۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۰۶ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۴/۰۴	روش/رویکرد: این پژوهش که به روش توصیفی-تحلیلی نگاشته شده، درصدد است تا با تبیین و توضیح موضوع انسجام غیرساختاری و نشان دادن مؤلفه‌های این انسجام براساس الگوی هلیدی و حسن (باتوجه به زبان‌شناسی نقش‌گرا و اصول انسجام متن)، مسئله وجود انسجام غیر ساختاری در غزل حافظ را تبیین و بررسی نماید. در این پژوهش، انسجام غیر ساختاری غزلی از حافظ در سه سطح بررسی و تحلیل شده است: ۱- انسجام واژگانی یا لغوی (تکرار، حوزه معنایی مشترک: ترادف معنایی، تضاد معنایی، تقابل، شمول واژگی، اشتراک مجازی)؛ ۲- انسجام نحوی یا دستوری (ارجاع، حذف، جایگزینی)؛ ۳- انسجام پیوندی (روابط معنایی-دستوری).
کلیدواژه‌ها: حافظ، انسجام غیرساختاری، هلیدی و حسن، زبان‌شناسی نقش‌گرا.	یافته‌ها/نتایج: برآیند پژوهش حاکی از آن است که علی‌رغم این‌که گویا ابیات حافظ در این غزل از انسجام برخوردار نیستند و هر بیت مستقل از بیت دیگری به نظر می‌آید، این ابیات از اتحاد و انسجامی غیر ساختاری برخوردارند.

استناد: مردانی ورپشتی، مریم (۱۴۰۳). تحلیل انسجام غیر ساختاری غزلی از حافظ شیرازی (براساس الگوی هلیدی و حسن). *مجله مطالعات ایرانی*، ۲۳ (۴۵)، ۳۱۷-۳۴۳.

<http://doi.org/10.22103/JIS.2024.22148.2529>

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۱. مقدمه

موضوع انسجام و یا عدم انسجام غزلیات حافظ از دیرباز یکی از چالش‌های پیش روی ادیبان و حافظ‌پژوهان بوده است و هریک از آنان به نحوی در تأیید یا رد این موضوع کوشیده‌اند. از طرفی، در جهان امروز، «زبان‌شناسی» به عنوان فنی در راستای توصیف علمی زبان و چگونگی پیوند واژه‌ها به یاری ادبیات آمده است و بسیاری از نظریات زبان‌شناسی برای توضیح و تفسیر مشکلاتی از این دست کارآمد مینماید.

نظریه «زبان‌شناسی نظام‌مند نقش‌گرا» (Systemic Functional Linguistic) از جمله نظریات زبان‌شناسی است که در تجزیه و تحلیل متون ادبی مورد استفاده قرار می‌گیرد. این نظریه در واکاوی و تحلیل آثار ادبی، در جستجوی آن است تا ارزش‌های مشترک فی‌مابین مخاطب و تولیدکننده اثر را بیابد و تعاملات زبانی را با حضور انتزاعی گوینده با مخاطب بررسی کند و کیفیت پذیرش یا عدم پذیرش، شور و هیجان، تحسین و انتقاد و نیز شیوه مورد استفاده برای اثرگذاری بر مخاطب، واکاوی و هنجارهای ارتباطی در متن را تحلیل نماید (Martin and Michael Alexander, 2005: 6). نظریه مذکور در اوایل دههٔ چهل میلادی با نظرات مایکل هالیدی (Michael Alexander Kirkwood Halliday) در زبان‌شناسی ایجاد و به سرعت به یکی از مهم‌ترین و مقبول‌ترین نظریه‌های زبان‌شناسی تبدیل شد. طبق این نظریه، زبان تنها یک عنصر داخلی که از طریق دستور و سایر نمودهای زبانی تحلیل گردد، نیست؛ بلکه کارکرد اجتماعی هم دارد و برای زبان در جامعه باید کارکردهای فراوانی قایل شد.

نظریه «انسجام» (Cohesion) مایکل هالیدی نیز به همراه نظریهٔ هماهنگی انسجامی رقیه حسن (Ruqaiya Hasan)، یکی از مباحث زبان‌شناسی نقش‌گرا است که به بررسی عواملی می‌پردازد که اجزای تشکیل‌دهندهٔ متن را به هم مرتبط می‌سازد و سبب انسجام و هماهنگی آن می‌شود. جستار حاضر در پی آن است تا با به کارگیری این نظریه در تحلیل غزلی از حافظ، علاوه بر تبیین انسجام غیر ساختاری (Non structural cohesion) در غزل حافظ با اصول علمی و شرح هر یک از عناصر و مؤلفه‌های انسجامی در آن، کارآمدی آموزه‌های نقش‌گرایی در زبان حافظ را روشن سازد و بر این اساس به ماهیت تعامل زنجیرهای واژگانی در غزلی از حافظ پرداخته تا مخاطبان را با زوایای پنهان و نهان این غزل آگاه سازد.

۱.۱. بیان مسأله

پژوهش حاضر درصدد است تا در رفع برخی ابهامات درخصوص انسجام یا عدم انسجام غزلیات حافظ و شناساندن عمیق‌تر غزلیات حافظ مؤثر واقع شود. در ابتدا به نظر می‌رسد در این غزل حافظ، ابیات، هیچ‌گونه انسجامی با یکدیگر ندارند؛ اما با تحقیق و تحلیل آن‌ها براساس نظریهٔ نقش‌گرای نظام‌مند هالیدی و با بررسی تک‌تک واژه‌های غزل و تحلیل انسجام آن‌ها در سه سطح واژگانی یا لغوی، دستوری یا نحوی و پیوندی، به این نتیجه دست می‌یابیم که هرچند در نخستین نظر، ابیات از وحدت و انسجام اندام‌وار برخوردار نیستند، اما اجزای آن‌ها از ابتدا تا انتها با بهره‌گیری به‌جا و مناسب از عوامل انسجام غیر ساختاری، با یکدیگر پیوند دارند. این نتیجه، ما را بر آن می‌دارد تا با

به خدمت گرفتن نظریه نقش‌گرای هلیدی، بتوانیم بسیاری از متون ادبی سرزمین‌مان را به صورت علمی و متقن تبیین و توصیف و کارآمدی این نظریه را در متون ادبی‌مان اثبات نماییم.

۲.۱. پیشینه پژوهش

مطالعات فراوانی در زمینه انسجام ساختاری و غیر ساختاری متون ادبی صورت گرفته است که هر یک به خوبی نمایان‌گر توانایی استخدام الگوی نقش‌گرای هلیدی در متون ادبی است؛ از جمله این پژوهش‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

پورنامداریان و ایشانی در مقاله‌ای (۱۳۸۹) با استفاده از نظریه انسجام هالیدی و حسن، انسجام ساختاری غزلی از حافظ را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که غزل مورد نظر از پیوستگی بالایی برخوردار است و با کاربست این نظریه می‌توان درجه انسجام غزلیات دیگر حافظ یا متون ادبی دیگر را از نظر کمی مشخص کرد. آنگونه جونقانی در مقاله خود (۱۳۹۵) کوشیده است با طرح سه نکته نویافته با عنوان «برنام»، اشتراک مجازی در محور مشابهت و «اشتراک مجازی در محور مجاورت» نکاتی را به روش‌شناسی پژوهش در حوزه انسجام غیر ساختاری در غزلی از حافظ بیفزاید. هدف وی علاوه بر بررسی نحوه شکل‌گیری انسجام در غزل حافظ، ارائه روشی برای پژوهش درباره انسجام غیر ساختاری در غزل است. وی در مقاله‌ای دیگر (۱۳۹۵) با به‌کارگیری رویکرد زبان‌شناسی نقش‌گرا و استخدام الگوی انسجام ساختاری، ساخت مبتدایی غزلی از حافظ را بررسی و با تحلیل ساخت مبتدایی «بند» و نحوه سازماندهی عناصر درونی آن، چگونگی ظهور انسجام ساختاری را در غزل فارسی بررسی می‌کند و در پایان نتیجه می‌گیرد که امکان تحلیل موضوع انسجام در بسیاری از غزل‌های حافظ با اتکا بر نحوه سازماندهی ساختار مبتدایی وجود دارد. باباخانی و همکاران در مقاله‌ای (۱۳۹۹)، با استفاده از نظریه نقش‌گرای نظام‌مند هالیدی، با نشان دادن میزان انسجام و بررسی عوامل ایجادکننده انسجام در شصت بیت از ابیات مغانه‌ای خاقانی و حافظ و ترسیم توزیع فراوانی و درصد آن‌ها، به این نتیجه رسیده‌اند که میزان حضور ابزارهای انسجام در ابیات مغانه‌ای خاقانی، بیشتر از ابیات مغانه‌ای حافظ است. اکبری و مشایخی نیز در مقاله‌ای (۱۳۹۹) با روش توصیفی به بررسی عوامل انسجام در حدیقه سنایی پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که در میان گونه‌های متنوع انسجام، انسجام واژگانی و انسجام پیوندی در پیوستگی ابیات حدیقه بیشترین تأثیر را داشته‌اند. رفاهی در مقاله خویش (۱۳۹۹) تحمیدیه‌های شاهنامه و گرشاسب‌نامه را بر مبنای فرائقش اندیشگانی دستور نظام‌مند هالیدی مقایسه کرده و به این نتیجه رسیده که در این دو اثر، فرایند مادی بیشترین درصد را به خود اختصاص داده و با توجه به ژانر حماسی این دو اثر، این میزان توجه به فرایند مادی، طبیعی است. همچنین تحمیدیه گرشاسب‌نامه از منظر فرائقش اندیشگانی با تحمیدیه شاهنامه برابری می‌کند.

۳.۱. روش شناسی پژوهش

این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و براساس نظریه هلیدی و حسن به بررسی عوامل انسجامی در غزلی از غزل‌های حافظ شیرازی -غزل شماره ۷۱ از نسخه حافظ شیرازی(۱۳۷۷)- می‌پردازد. در این پژوهش از مطالعات کتابخانه‌ای و یادداشت‌برداری استفاده شده است.

۴.۱. یافته‌های پژوهش

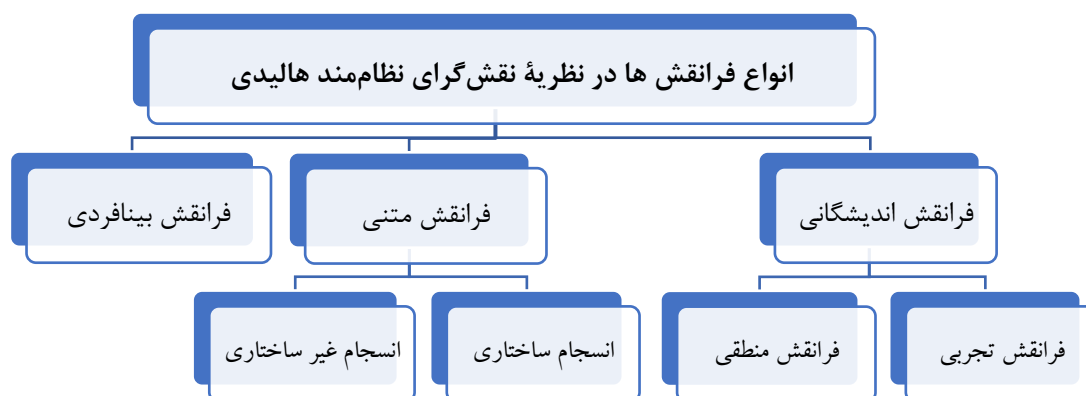
یافته‌های پژوهش نشان از آن دارند که عوامل ایجاد انسجام در متن، یعنی انسجام واژگانی، دستوری و پیوندی، ارتباط ناگسستگی با یکدیگر دارند؛ به شکلی که عدم وجود هرکدام از آن‌ها آشوب و بی‌نظمی را باعث می‌شود و فهم خواننده از متن را با مشکل مواجه می‌کند؛ همچنین نظریه انسجام هلیدی و حسن قابلیت کاربست در مبحث انسجام متن در غزل را داراست و بسیاری از مؤلفه‌های این نظریه در جهت تأیید وجود انسجام غیر ساختاری در غزل حافظ قابل استفاده هستند؛ نیز برآیند پژوهش حاکی از کارآمدی قابل توجه تحقیق و تحلیل برمبنای این نظریه به عنوان یک روش مناسب تحلیل در دیگر پژوهش‌های ادبی است.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. دستور زبان نقش‌گرای نظام‌مند (Systemic functional grammar)

«زبان‌شناسی نقش‌گرا» یا «زبان‌شناسی کارکردگرا» (Functional Linguistics) یکی از رویکردهای نظری در زبان‌شناسی است که در مقابل «زبان‌شناسی صورت‌گرا» قرار دارد. این رویکرد، رویکردی است که بر نقش‌های اجتماعی و بافتی زبان تأکید می‌ورزد و نقش کارکرد زبان را از ساخت صوری آن با اهمیت‌تر می‌شمارد (دبیرمقدم، ۱۳۸۳: ۹۶). دستور نظام‌مند (Systemic Functional Grammar) مایکل هلیدی یکی از دستورهایی است که در قالب زبان‌شناسی نقش‌گرا تدوین شده است. نظریه نقش‌گرای نظام‌مند مایکل هلیدی، مبتنی است بر دو مفهوم: نظام (System) و نقش (Function). هلیدی در نظریه خود نظام صوری زبان را توأم با نظام نقشی و معنایی در بافت متن مورد بررسی قرار داد و بر این باور بود که نظام زبان حاصل کاربردهای مختلف آن است و هر یک از این کاربردها خود، نشان‌دهنده یکی از نقش‌های زبان است (Halliday, 1994: 13).

در دستور نظام‌بنیاد هلیدی، نظام زبان از سه لایه معنایی یا سه نوع فرانش (Meta function) شکل می‌گیرد. این سه نوع فرانش که به طور مساوی در ساخت معنای پیام تأثیر دارند و با جنبه متفاوتی از چینش واژه‌ها در بند نشان داده می‌شوند، عبارتند از: ۱- فرانش اندیشگانی (Ideational)؛ ۲- فرانش بینافردی (Interpersonal)؛ ۳- فرانش متنی (Textual). فرانش متنی به انسجام ساختاری (Structural Cohesion) و غیر ساختاری (Non Structural Cohesion) می‌پردازد (Halliday & Matthiessen, 2004:59).

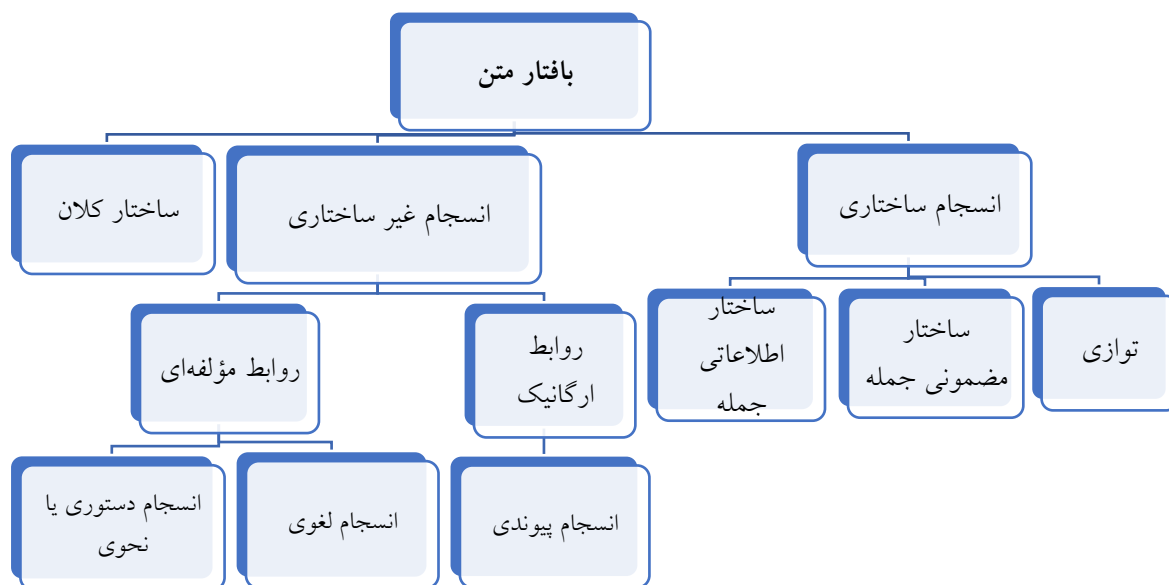

نمودار ۱: انواع فرانش ها در نظریه نقش گرای نظام مند هلیدی

۲-۲. انسجام (Cohesion)

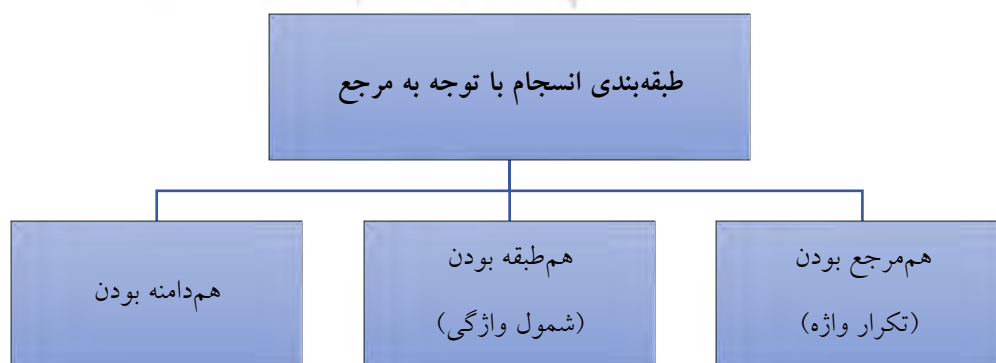
در لغتنامه دهخدا در تعریف انسجام آمده است: «روان شدن و ریخته شدن آب و اشک، انتظام، نزد بلغا تهی بودن سخن از تعقید و روانی آن است» (دهخدا، ۱۳۴۰: ذیل انسجام). براساس نظریه انسجام متن و هماهنگی انسجامی مایکل هلیدی و رقیه حسن، یکی از ویژگی‌های متن داشتن انسجام است. انسجام به بررسی عواملی می‌پردازد که اجزای تشکیل‌دهنده متن را به هم مرتبط می‌گردانند و سبب هماهنگی آن می‌شوند. «انسجام، زمانی وجود دارد که تفسیر برخی عناصر در گفتمان، متکی به عناصر دیگر باشد. این عناصر پیش‌انگاشت عناصر دیگر هستند، بدان معنا که بدون ارجاع به آن عناصر نمی‌توان آن‌ها را رمزگشایی کرد» (Halliday & Hassan, 1976: 80-82). هلیدی در بررسی‌های بعدی خود از انسجام به عنوان «انسجام غیر ساختاری» یاد می‌کند. انسجام با عناصری در متن ایجاد می‌شود که این عناصر در برقراری ارتباط میان جمله‌ها و پاره‌گفتارها نقش مهمی دارند و به سه دسته تقسیم‌بندی می‌گردند: ۱- عناصر واژگانی یا لغوی (Lexical or lexical elements)؛ ۲- عناصر دستوری یا نحوی (Grammatical or syntactic elements)؛ ۳- عناصر پیوندی (Linked elements). یکی دیگر از مؤلفه‌های بررسی متن، مبحث «ساختار متنی» است. ساختار متنی به روابط درون‌جمله‌ای و نحوه سازماندهی داده‌ها و مضمون در جمله تأکید می‌کند که هلیدی از آن به عنوان «انسجام ساختاری» (structural cohesion) یاد می‌کند. به نظر هلیدی انسجام ساختاری و انسجام غیر ساختاری به تنهایی از عوامل برساننده متن به شمار نمی‌روند؛ بلکه متن محصولی مشترک از تعامل این دو با یکدیگر است (آلگونه، ۱۳۹۵: ۴۲).

می‌توان به طور خلاصه گفت در بررسی بافتار متن (Texture)، سه مؤلفه دخیل هستند: ۱- ساختار کلان که به شکل‌های گوناگون گفتمانی همچون روایت، گفتگو، درام، تغزل و ... می‌پردازد؛ ۲- انسجام غیر ساختاری که به سه موضوع: انسجام لغوی، انسجام نحوی و انسجام پیوندی می‌پردازد؛ ۳- انسجام ساختاری که آن هم شامل سه موضوع می‌شود: توازی، ساختار مضمونی جمله و ساختار اطلاعاتی جمله (یارمحمدی، ۱۳۹۱: ۶۱-۴۸). در این پژوهش تنها به بررسی انسجام غیر ساختاری می‌پردازیم.

نمودار ۲: مؤلفه‌های کلی بافتار متن بر طبق نظریه هیلیدی و حسن

یکی دیگر از نکاتی که هیلیدی در مورد انسجام مطرح کرده، بحث طبقه‌بندی است که با توجه به مرجع واژه صورت می‌گیرد. در این راستا، هیلیدی سه نوع ویژگی: هم‌مرجع بودن (Co-reference)، هم‌طبقه بودن (Co-classification) و هم‌دامنه بودن (Co-hyponymy) را از یکدیگر متمایز کرده است (Halliday & Hassan, 1989: 73). آنگونه نوع دیگری به این طبقه‌بندی اضافه کرده و آن را طبقه‌بندی براساس «هم‌کنش بودن» نامیده است که بر رابطه مرجع و کنش مبتنی است (آنگونه، ۱۳۹۵: ۴۴ و ۴۹) و می‌توانیم از مرجع (reference) یا کنش‌گر، کنش‌ها و اعمال قابل انتظاری را توقع داشته باشیم که در تحلیل غزل مورد نظر به آن اشاره خواهد شد.

نمودار ۳: طبقه‌بندی انسجام با توجه به مرجع طبق نظریه هیلیدی و حسن

۲-۲-۱. انسجام غیر ساختاری (Nonstructural cohesion)

انسجام غیر ساختاری، شامل دو دسته از روابط می‌شود: ۱- روابط مؤلفه‌ای (Componential relations) که خود شامل انسجام لغوی و انسجام نحوی می‌شود؛ ۲- روابط ارگانیک (Organic relations) که تنها شامل انسجام پیوندی می‌شود؛ بنابراین، انسجام غیر ساختاری کلاً طی سه سطح لغوی، نحوی و پیوندی نمایان می‌گردد.

در این غزل، سعی شده تا نحوه پدید آمدن انسجام غیر ساختاری در سه سطح مذکور (لغوی، نحوی، پیوندی) تبیین و توصیف گردد. جهت سهولت کار و ارجاع و توضیح، هر مصرع با یک شماره مشخص شده است (حافظ، ۱۳۷۷: ۹۹).

۱. زاهد ظاهرپرست از حال ما آگاه نیست	۲. در حق ما هرچه گوید جای هیچ اکراه نیست
۳. در طریقت هرچه پیش سالک آید خیر اوست	۴. در صراط مستقیم ای دل کسی گمراه نیست
۵. تا چه بازی رخ نماید بیدقی خواهیم راند	۶. عرصه شطرنج زندان را مجال شاه نیست
۷. چیست این سقف بلند ساده بسیار نقش	۸. زمین معما هیچ دانا در جهان آگاه نیست
۹. این چه استغناست یارب وین چه قادر حکمت است	۱۰. کاین همه زخم نهان هست و مجال آه نیست
۱۱. صاحب دیوان ما گویی نمی‌داند حساب	۱۲. کاندر این طغرا نشان حسبه لله نیست
۱۳. هرکه خواهد گو بیا و هرچه خواهد گو بگو	۱۴. کبر و ناز و حاجب و دربان بدین درگاه نیست
۱۵. بر در میخانه رفتن کار یک‌رنگان بود	۱۶. خود فروشان را به کوی می‌فروشان راه نیست
۱۷. هرچه هست از قامت ناساز بی‌اندام ماست	۱۸. ورنه تشریف تو بر بالای کس کوتاه نیست
۱۹. بنده پیر خراباتم که لطفش دایم است	۲۰. ورنه لطف شیخ و زاهد گاه هست و گاه نیست
۲۱. حافظ ار بر صدر نشیند ز عالی مشربست	۲۲. عاشق دُردی‌کش اندر بند مال و جاه نیست

۲-۲-۲. انسجام لغوی (Lexical cohesion)

یکی از اصلی‌ترین مؤلفه‌های انسجام غیر ساختاری، انسجام لغوی است که دو بخش کلی دارد: تکرار (Repetition) و حوزه معنایی مشترک (Lexical set) (Halliday & Hassan, 1976: 80-82). انسجام لغوی به روابطی معنایی یا دستوری گفته می‌شود که میان عناصر مختلف متن به وجود می‌آید. این روابط می‌تواند درون جمله‌ای یا بینا جمله‌ای باشد. بنابراین، انسجام لغوی مجموعه‌ای از جملات یک متن را به هم پیوند

می‌دهد تا آن‌ها را از مجموعه‌ای از جملات غیر مرتبط، به شکل یک متن منسجم تبدیل کند. در ادامه به انسجام لغوی غزل حافظ در دو محور تکرار و حوزه معنایی مشترک پرداخته می‌شود.

نمودار ۴: مؤلفه‌های انسجام لغوی طبق نظریه هلیدی و حسن

۲-۲-۱-۲ تکرار (Repetition)

با بررسی غزل حافظ درمی‌یابیم که عامل «تکرار واژه» در غزل، به صراحت انجام نشده، بلکه حافظ به جای تکرار یک واژه یا یک گروه اسمی، از شیوه‌ای کاملاً متفاوت و خاص استفاده کرده است که به تعبیر آنگونه می‌توان به آن «برنام» گفت (آنگونه، ۱۳۹۵: ۴۵). غزل مورد بحث، با عبارت «زاهد ظاهرپرست» آغاز می‌شود و در ظاهر به جز مصرع دوم که ادامه بحث از اوست، اشاره دیگری به وی نمی‌شود. همچنین ضمیر منفصل «ما» در همان مصرع اول، بعد از کلمه «حال» آمده و خواننده تصور می‌کند غزل به بررسی حال و احوال و ویژگی‌های یکی از این دو: «ما» و «یا زاهد ظاهرپرست» خواهد پرداخت؛ در صورتی که در ظاهر و در ساختار غزل چنین چیزی به چشم نمی‌خورد و گویا غزل این دو را فراموش کرده است. با دقت در اجزای غزل به این نکته پی خواهیم برد که عبارت «زاهد ظاهرپرست» که ترکیبی از اسم و صفت مرکب است و همچنین ضمیر منفصل «ما»، به شکل‌های دیگری در غزل تکرار شده‌اند که می‌توان از این شکل‌های دیگر، با اصطلاح «برنام» یاد کرد. برنام می‌تواند یک صفت یا گروه اسمی یا حتی جمله‌ای باشد که به گونه‌ای دیگر ضمیر «ما» و عبارت «زاهد ظاهرپرست» را تکرار نموده و خصوصیت و ویژگی متفاوتی از آن دو را بیان کرده و در متن تأثیر متفاوتی ایجاد کرده باشد. در جدول شماره ۱ برنامه‌های مربوط به عبارت «زاهد ظاهرپرست» آمده است:

«جدول شماره ۱»

برنام	مصراع	ساخت سازه‌ای برنام	نوع رابطه	مرجع
گمراه	۴	صفت مرکب (ترکیب اسم+اسم)	هم مرجع	زاهد ظاهرپرست
شاه	۶	اسم	هم مرجع	زاهد ظاهرپرست
هیچ دانا	۸	صفت مبهم + صفت جانشین اسم	هم مرجع	زاهد ظاهرپرست
صاحب دیوان ما	۱۱	اسم+اسم+ضمیر	هم مرجع	زاهد ظاهرپرست
خودفروشان	۱۶	صفت مرکب جمع	هم طبقه	زاهد ظاهرپرست
شیخ و زاهد	۲۰	اسم+حرف عطف+اسم	هم طبقه	زاهد ظاهرپرست

غزل با عبارت «زاهد ظاهرپرست» شده که این امر نشان از توجه خاص شاعر به این عبارت دارد. شاعر توانسته است در طول غزل با برنام‌های گوناگون این عبارت، خصوصیات و کنش‌های متفاوت آن را برای خواننده به نوعی بازآفرینی کند و به آن تشخص خاصی بدهد. این عبارت، ساخت سازه‌ای اسم+ صفت مرکب دارد و همان‌طور که در جدول شماره ۱ نشان داده شده است، توسط برنام‌های: شاه، هیچ دانا، صاحب دیوان ما، خودفروشان، شیخ و زاهد به نوعی تکرار شده است و هرکدام از این واژه‌ها و عبارات، معرف و ویژگی و خصوصیت دیگری از زاهد ظاهرپرست به شمار می‌روند.

در مصراع چهارم، صفت مرکب «گمراه»، برنامی با رابطه هم‌مرجع بودن از «زاهد ظاهرپرست» است که در مصراع اول بیان شده بود. این برنام خصوصیت و ویژگی تازه‌ای از زاهد ظاهرپرست را نشان می‌دهد که همان گمراهی اوست. کلمه «شاه» در مصراع ششم، برنامی دیگر است از «زاهد ظاهرپرست» که در فضایی متفاوت و تمثیلی بیان شده است و تأثیر متفاوتی در خواننده ایجاد می‌کند. رابطه این برنام نیز، از نوع رابطه هم‌مرجع بودن است. در مصراع ششم، برنام «هیچ دانا» که ساخت سازه‌ای آن صفت مبهم+ صفت جانشین اسم است، به خصوصیت دیگری از مرجع خود (زاهد ظاهرپرست) اشاره دارد و آن این‌که زاهد ظاهرپرست گویی خود را دانای جهان و عالم به اسرار

دنیا می‌داند. برنام «صاحب دیوان ما» در مصرع یازدهم نیز که ساخت دستوری اسم+اسم+ضمیر دارد، ویژگی دیگری از «زاهد ظاهرپرست» را آشکار می‌کند و رابطه‌ای مبتنی بر هم‌مرجع بودن با آن دارد.

در مصرع شانزدهم، برنام «خودفروشان» تکرار عبارت «زاهد ظاهرپرست» با رابطه هم‌مرجع بودن است و باعث تشخیص آن می‌گردد. به این ترتیب هر تعبیری از خودفروشان به تعبیری بستگی خواهد داشت که درباره زاهد ظاهرپرست ارائه می‌شود و به این شکل تأثیر متفاوتی از زاهد در خواننده ایجاد می‌گردد.

در مصرع بیستم نیز، برنام «شیخ و زاهد»، مجدداً به «زاهد ظاهرپرست» در مصرع اول ارجاع می‌دهد و با آن رابطه‌ای مبتنی بر هم‌طبقه بودن دارد. خرمشاهی نیز «زاهد» را در طبقه شیخ و صوفی قرار می‌دهد: «زاهد از شخصیت‌های مشهور و منفی و دوست‌نداشتنی شعر حافظ است که به صورت «واعظ»، «شیخ»، «فقیه»، «امام شهر»، «ملک‌الحاج»، «مفتی» و «قاضی» نیز از او یاد می‌شود» (خرمشاهی، ۱۳۹۶: ۳۶۵). روابطی که بین زاهد ظاهرپرست و برنام‌های آن وجود دارد، همه روابط درون‌متنی هستند که در نهایت به شکل‌گیری انسجام لغوی غزل منجر می‌گردند. با دقت در غزل مذکور درمی‌یابیم که واژه «خودفروشان» معنایی عام‌تر از زاهد ظاهرپرست یافته و اعم از زاهدان، صوفیان، عابدان و... گردیده که به این صفت شهرت یافته و مختص شده‌اند. پس در این غزل، واژه «خودفروشان» به عنوان «شامل» (Super-ordinate) شناخته شده که الفاظ دیگر تحت شمول آن مانند: زاهدان، شیوخ، واعظان، فقیهان و... با آن رابطه هم‌شمولی پیدا می‌کنند.

«جدول شماره ۲»

برنام شامل	مرتبۀ	رابطه واژه و برنام	واژه‌های هم‌شمول
خودفروشان	عام	هم‌طبقه	زاهدان، صوفیان، عابدان، واعظان و ...

واژه زاهد که در این غزل با صفت ظاهرپرست آمده از دیدگاه خرمشاهی شاخصه‌ها و ویژگی‌هایی دارد که با برنام‌هایی که در بالا برشمردیم، مطابقت می‌نماید؛ یعنی زاهد از نظر خرمشاهی: «خودبین و مغرور و بی‌درد است؛ محتسب‌وار و بوالفضول و عیب‌گیر رندان است؛ عابدنما و صومعه‌نشین است؛ ریاکار و جلوه‌فروش و سست‌ایمان است؛ دوست‌دار جاه و مقام است؛ بی‌وفا و سست‌پیمان است؛ طمع به نعیم بهشت دارد؛ اهل عشق نیست؛ اهل حق و حقیقت نیست (خرمشاهی، ۱۳۹۶: ۳۶۶-۳۶۸). در جدول شماره ۳ برنام‌های مربوط به ضمیر منفصل «ما» و دیگر شاخصه‌های آن آمده است:

«جدول شماره ۳»

برنام	مصرع	ساخت سازه‌ای برنام	نوع رابطه	مرجع
سالک	۳	اسم، مفرد	هم‌مرجع	ما

ای دل	۴	حرف(نشانه ندا)+ اسم، مفرد	هم مرجع	ما
رندان	۶	اسم، جمع	هم مرجع	ما
یک‌رنگان	۱۵	صفت مرکب، جمع	هم مرجع	ما
می فروشان	۱۶	اسم+ اسم(صفت‌جانشین اسم)، جمع	هم مرجع	ما
حافظ	۲۱	اسم	هم مرجع	ما
عاشق دُردی‌کش	۲۲	اسم+ صفت مرکب	هم مرجع	ما

در مصرع سوم، کلمه «سالک»، به عنوان برنامه‌ی با رابطه‌ی هم‌مرجع بودن برای ضمیر «ما» قرار گرفته است که در مصرع اول آمده بود. ساخت سازه‌ای این برنامه (سالک) اسم مفرد است، اما خواننده می‌تواند آن را نوعی صفت به حساب آورد و به مرجع «ما» نسبت دهد. یعنی صفت و مشخصه‌ی سالک بودن به «ما» برمی‌گردد. به این ترتیب ویژگی متمایزتری از «ما» توسط «سالک» برای ضمیر «ما» نشان داده شده است. عبارت «ای دل» در مصرع چهارم، با ساخت سازه‌ای حرف نشانه‌ی ندا+اسم مفرد، که مورد خطاب شاعر قرار گرفته، برنامه‌ی دیگر است برای مرجع «ما». در واقع، می‌توان گفت خطاب «ای دل» ابتدا به سالک و در نهایت به مرجع اصلی خود که همان ضمیر منفصل «ما» است، برمی‌گردد.

در مصرع ششم، کلمه «رندان»، مجدداً برنامه‌ی است برای ضمیر «ما» که در واقع، صفت رندی را به «ما» نسبت می‌دهد و به این ترتیب، شکل تشخیص‌یافته‌تری از ضمیر «ما» را برای خواننده آشکار می‌کند. همچنین در مصرع پانزدهم، صفت یک‌رنگی از طریق برنامه «یک‌رنگان» به «ما» نسبت داده شده و با برجستگی نسبتاً خوبی که در میان عبارات دارد، حساسیت و سنگینی افزون‌تری را در مقایسه با سایر سازه‌ها به رخ می‌کشد. در مصرع شانزدهم، «می فروشان» به کلمه «یک‌رنگان» در مصرع قبل، یعنی مصرع پانزدهم ارجاع داده شده که در نهایت هر دو این‌ها به «ما» نسبت داده شده‌اند؛ یعنی «می فروشان» و «یک‌رنگان» صفت یا لقب دیگری از ضمیر «ما» را می‌رسانند. در مصرع بیست و یکم نیز، اسم «حافظ» برنامه‌ی است که به همان ضمیر «ما» برمی‌گردد و در مصرع پایانی، «عاشق دُردی‌کش»، برنامه‌ی است با ساخت سازه‌ای اسم+ صفت مرکب که مجدداً به «ما» برمی‌گردد و بیانگر خصوصیتی دیگر از مرجع خود، یعنی خصوصیت عاشقی و دُردی‌کشی است. بنابراین ما در این غزل با شش برنامه درمقابل ضمیر منفصل «ما» مواجه شدیم که شامل این موارد است: سالک، رندان، یک‌رنگان، می فروشان، حافظ، عاشق دُردی‌کش؛ هرکدام از این برنامه‌ها، به نوعی تکرار ضمیر «ما» هستند. با این‌که مرجع یکسانی دارند، اما هرکدام از آن‌ها صفت یا ویژگی متفاوتی را به مرجع خود نسبت می‌دهند که باعث می‌شود ضمیر «ما»، در ذهن مخاطب، با ویژگی‌های گوناگون نمود بیابد و شکل تشخیص‌یافته‌تری پیدا کند.

۲-۲-۲-۲. حوزه معنایی مشترک (Common Theory Field)

حوزه معنایی مشترک، یکی دیگر از مؤلفه‌های اصلی انسجام متن به شمار می‌رود. «اعضای یک حوزه معنایی، واحدهای یک نظام مفهومی را تشکیل می‌دهند که در رابطه متقابل با یکدیگرند. چنین واحدهایی به دلیل ویژگی مشترکشان «هم‌حوزه» نامیده می‌شوند» (صفوی، ۱۳۸۳: ۴). حوزه معنایی مشترک، شامل این رابطه‌ها می‌شود: ترادف، تضاد، تقابل، شمول واژگی و اشتراک مجازی.

نمودار ۵: عناصر حوزه معنایی مشترک طبق نظریه هلیدی و حسن

در غزل مورد بحث، مواردی که شامل حوزه معنایی مشترک می‌شوند، در جدول شماره ۴ نشان داده شده و نوع و سطح رابطه آن‌ها نیز مشخص گردیده است. این رابطه‌ها یا درون‌جمله‌ای هستند یا بیناجمله‌ای. منظور از رابطه درون‌جمله‌ای، رابطه‌ای است که در یک جمله (در اینجا یک بیت) دیده می‌شود و باعث پدید آمدن «فرم» می‌گردد و منظور از رابطه بیناجمله‌ای، رابطه‌ای است که در طول غزل و مابین بیت‌های مختلف دیده می‌شود و منجر به شکل‌گیری «ساخت» می‌شود. تقریباً در تمام ابیات این غزل، شاهد روابط درون‌جمله‌ای هستیم، اما بیت سوم، بیشترین روابط درون‌جمله‌ای را داراست؛ یعنی این بیت، شبکه‌ای از مراعات‌النظیر را با کلمات هم‌شمول: بازی، رخ، بیدق، عرصه شطرنج و شاه ایجاد کرده است. مصرع اول این غزل نیز بیشترین ارتباط بیناجمله‌ای را با سایر مصرع‌های غزل دارد. این مصرع با مصرع‌های: سوم، ششم، هشتم، یازدهم، چهاردهم، پانزدهم، شانزدهم، بیستم، بیست و یکم و بیست و دوم رابطه بیناجمله‌ای برقرار کرده است. به این ترتیب می‌توانیم ادعا کنیم که تمامی این مصرع‌ها در واقع، عبارت «زاهد ظاهرپرست» و «ضمیر ما» را به نوعی بسط و گسترش داده‌اند و خصوصیات متفاوتی از این دو را برای مخاطب شرح کرده و کنش‌های شاخص این دو را در موقعیت‌های گوناگون به تصویر کشیده‌اند.

«جدول شماره ۴»

حوزه مشترک معنا	الفاظ مرتبط	مصراع	نوع رابطه	سطح رابطه
ترادف	کبر، ناز	۱۴-۱۴	هم طبقه	درون جمله‌ای
	حاجب، دربان	۱۴-۱۴	هم طبقه	درون جمله‌ای
	هیچ اکراه نداشتن، در طریقت خیر پیش رو داشتن، گمراه نبودن، زخم نهان داشتن، مجال آه نداشتن، در طغرا نشان حسبه لله نداشتن، بر در میخانه رفتن، بنده پیر خرابات بودن، بر صدر نشستن، دردی کش بودن، اندر بند مال و جاه نبودن.	۲-۳-۴-۱۰-۱۰-۱۲-۱۵-۱۹- ۲۱-۲۲-۲۲	هم کنش	بیناجمله‌ای
	آگاه نبودن، در عرصه رندان مجال نداشتن، حساب ندانستن، کبر و ناز داشتن، حاجب و دربان داشتن، به کوی می فروشان راه نداشتن، تشریف کوتاه داشتن، لطف گاه و بیگاه داشتن.	۱-۶-۱۱-۱۴-۱۴-۱۶-۱۸-۲۰	هم کنش	بیناجمله‌ای
	رندان، یکرنگان، می فروشان، دردی کش	۶-۱۵-۱۶-۲۲	هم طبقه	بیناجمله‌ای
	آگاه/گمراه	۱-۴	هم طبقه	بیناجمله‌ای
تضاد	ساده/ بسیارنقش	۷-۷	هم طبقه	درون جمله‌ای
	بالا/ کوتاه	۱۸-۱۸	هم طبقه	درون جمله‌ای
	دائم است/ گاه هست و گاه نیست	۲۰-۱۹	هم کنش	درون جمله‌ای
	است-هست/ نیست	۳-۴-۷-۸-۹-۱۰-۱۷-۱۸-۲۱- ۲۲	هم کنش	بیناجمله‌ای
	صراط مستقیم/ گمراه	۴-۴	هم دامنه	درون جمله‌ای

درون جمله‌ای	هم دامنه	۵-۶	بیدق / شاه	شمول‌واژگی
بیناجمله‌ای	هم دامنه	۱۹-۶	بنده / شاه	
درون جمله‌ای	هم طبقه	۱۶-۱۶	خودفروشان / می فروشان	
بیناجمله‌ای	هم طبقه	۲۰-۱۹-۱	پیرخرابات / شیخ و زاهد، زاهد ظاهرپرست	
درون جمله‌ای	هم دامنه	۳-۴	طریقت، سالک، خیر، صراط مستقیم	
درون جمله‌ای	هم دامنه	۵-۶	بازی، رخ، بیدق، شطرنج، شاه	
درون جمله‌ای	هم طبقه	۱۰-۱۰	زخم-آه	
درون جمله‌ای	هم دامنه	۱۱-۱۲	صاحب دیوان، حساب، طغرا، نشان حسبه الله	
بیناجمله‌ای	هم دامنه	۱۴-۶-۱۲-۱۱-۲۱-۲۲	کبر، ناز، حاجب، دربان، درگاه، شاه، طغرا، صاحب دیوان، صدر، مال، جاه	
بیناجمله‌ای	هم دامنه	۸-۹	معما، دانا، آگاه، حکمت	
بیناجمله‌ای	هم دامنه	۶-۱۵-۱۶-۱۹-۲۲-۳	میخانه، یک‌رنگان، می فروشان، خرابات، دردی‌کش، سالک، رندان	
درون جمله‌ای	هم دامنه	۱۷-۱۸	قامت، اندام، تشریف، بالا، کوتاه	
بیناجمله‌ای	هم طبقه	۱-۲۰-۱۶	زاهد ظاهرپرست، شیخ، خودفروشان	
بیناجمله‌ای	هم مرجع	۱-۶-۱۱-۱۶-۱۷-۲۰	بر پایهٔ مشابهت: زاهد، شاه/صاحب دیوان/خودفروش/ناساز و بی‌اندام/شیخ	اشتراک مجازی
بیناجمله‌ای	هم مرجع	۱-۱۸	بر پایهٔ مجاورت: زاهد، بالا	

از دیگر عناصر مربوط به حوزهٔ معنایی مشترک که باعث انسجام در متن می‌شود، ترادف است. با توجه به جدول شماره ۴، متوجه ترادف کلمات: کبر و ناز در مصرع چهاردهم و حاجب و دربان در همان مصرع و ترادف کلمات: رندان، یک‌رنگان، می فروشان و دردی‌کش در مصرع‌های: ششم، پانزدهم، شانزدهم و بیست و دوم می‌شویم. علاوه بر این، با یازده گروه فعلی مواجه می‌شویم که همگی بیانگر کنش‌های مختلف «سالک» یا رند هستند که تمام این‌ها به ضمیر «ما» در مصرع اول ارجاع داده می‌شوند و انسجام متن را تداوم می‌بخشند.

در غزل مورد بحث، کنش‌های متفاوتی از «زاهد ظاهرپرست» و «ضمیر ما» - باتوجه به ویژگی‌های خاص هریک - می‌توانیم انتظار داشته باشیم. کنش‌های «زاهد ظاهرپرست» در این غزل شامل این موارد می‌شود: آگاه نبودن، در عرصه رندان مجال نداشتن، حساب ندانستن، کبر و ناز داشتن، حاجب و دربان داشتن، به کوی می‌فروشان راه نداشتن، تشریف کوتاه داشتن، لطف گاه و بیگاه داشتن. «زاهد ظاهرپرست» با این کنش‌ها وارد رابطه «هم‌کنش» می‌شود و همه این کنش‌ها از «زاهد ظاهرپرست» قابل پیش‌بینی هستند.

کنش‌های متفاوت «ضمیر ما» نیز باتوجه به ویژگی‌ها و خصوصیات که این ضمیر در غزل از خود نشان داده، شامل این موارد می‌شود: هیچ اکراه نداشتن، در طریقت خیر پیش‌رو داشتن، گمراه نبودن، زخم نهان داشتن، مجال آه نداشتن، در طغرا نشان حسبه لله نداشتن، بر در میخانه رفتن، بنده پیر خرابات بودن، بر صدر نشستن، دردی‌کش بودن، اندر بند مال و جاه نبودن. این موارد، کنش‌های پیش‌بینی‌پذیر «ضمیر ما» به‌شمار می‌آیند. در واقع، این گروه‌های فعلی، همگی به مرجع مشخصی اشاره می‌کنند و خصوصیات ویژه‌ای از مرجع خود را برای خواننده آشکار می‌کنند. این کنش‌ها (گروه‌های فعلی) در طول غزل دیده می‌شوند و باعث افزایش انسجام لغوی و پیوستگی غزل در سطح بیناجمله‌ای می‌گردند.

از دیگر عناصر مربوط به حوزه معنایی مشترک در انسجام متن، «تضاد و تقابل» است. زوج‌های متقابل نظیر: زهد و شادنوشی، نقص و کمال، تهی‌دستی و توانگری و... در دیوان خواجه حافظ کاربرد بالایی دارند. حافظ با استفاده از این تقابل‌ها توانسته است تشخیص خاصی به غزل‌های خود بدهد و سبک شعری‌اش را از دیگران متمایز نماید (نبی‌لو، ۱۳۹۲: ۶۹). در غزل مورد بحث، تقابل کلی میان دو فعل «است-هست» و «نیست» وجود دارد؛ به طوری که در غزلی یازده بیتی، شش بیت، به تقابل میان هست و نیست پرداخته است؛ یعنی بیت‌های: دوم، چهارم، پنجم، نهم، دهم، یازدهم. همچنین میان دو عنصر «زاهد ظاهرپرست» و «رند» که به همان ضمیر «ما» برمی‌گردد، تقابل وجود دارد که ویژگی‌های هرکدام در طول غزل به طور کلی به این شکل مطرح شده است:

الف- صفات زاهد ظاهرپرست: بسیارنقش، خودفروش، شیخ، گمراه، ناآگاه، عدم مجال داشتن در عرصه رندان، حساب ندانستن، کبر و ناز داشتن، حاجب و دربان داشتن، به کوی می‌فروشان راه نداشتن، لطف گاه و بیگاه داشتن.

ب- صفات رند: سالک، ساده، می‌فروش، پیر خرابات، صراط مستقیم، یک‌رنگ، اکراه نداشتن، خیر (پیش‌رو) داشتن، گمراه نبودن، زخم نهان داشتن، مجال آه نداشتن، بر در میخانه رفتن، لطف دائم داشتن، بر صدر نشستن، عالی‌مشرّب بودن، دردی‌کش بودن، اندر بند مال و جاه نبودن.

تضاد و تقابلی که بین این دو شخصیت و تفاوتی که بین عملکردها و کنش‌ها و خصوصیات و صفات آن دو برقرار است، در طول غزل انسجام و به هم پیوستگی را افزایش داده است.

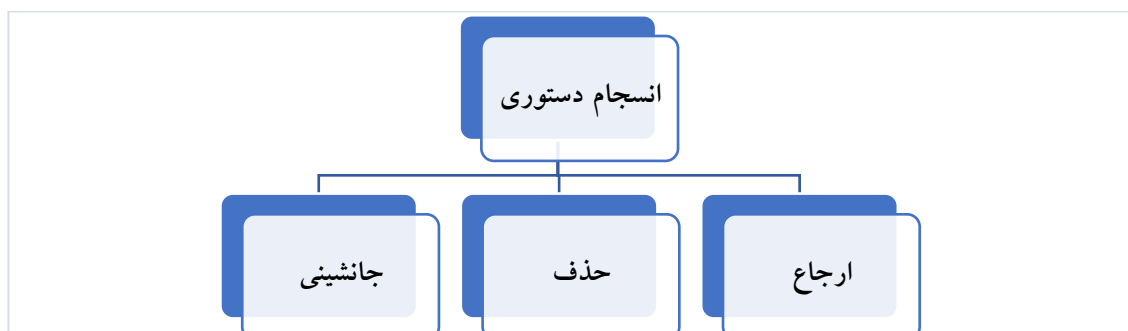
«شمول‌واژگی»، یکی دیگر از عناصر انسجام متن در حوزه معنایی مشترک است که در غزل مورد بحث، هم در روابط بیناجمله‌ای و هم در روابط درون‌جمله‌ای صورت گرفته و باعث به وجود آمدن شبکه‌ای از مراعات‌النظیر شده

است. شمول‌واژگی در بیت پنجم بین کلمات: طریقت، سالک، خیر، صراط مستقیم وجود دارد و در بیت هفتم بین کلمات: کبر، ناز، حاجب، دربان، درگاه و در بیت نهم بین کلمات: قامت، تشریف، اندام، بالا، کوتاه و... البته در دو بیت سوم و ششم این شبکه‌مراعات‌النظیر بیش از سایر ابیات به چشم می‌خورد؛ یعنی شمول‌واژگی درون جمله‌ای و افقی میان کلمات: بازی، رخ، بیدق، شطرنج، شاه در بیت سوم و شمول‌واژگی میان کلمات: صاحب دیوان، حساب، طغرا، نشان، حسبه لله در بیت ششم بیش از سایر ابیات مشهود است. شمول‌واژگی بینا جمله‌ای و عمودی نیز بیش از همه در میان این کلمات در مصرع‌های مختلف غزل به چشم می‌خورد: کبر، ناز، حاجب، دربان، درگاه، شاه، طغرا، صاحب دیوان، صدر، مال، جاه. به طور کلی، شمول‌واژگی در غزل مورد بحث، نقش مهمی در تولید انسجام و پیوستگی لغوی غزل ایجاد کرده است.

یکی دیگر از روابط مهم طرح شده در حوزه مشترک معنایی، «اشتراک مجازی» است که می‌تواند بر پایه مجاورت یا بر پایه مشابهت باشد. «زاهد ظاهرپرست» که در مصرع اول آمده است، به شاهی تشبیه شده که در عرصه شطرنج رندان مجالی ندارد (در مصرع ششم) و یا به صاحب دیوانی تشبیه شده که حساب نمی‌داند (در مصرع یازدهم) و یا به شاهی که کبر و ناز و حاجب و دربان دارد (در مصرع چهاردهم) و یا شخصی که قامت ناساز و بی‌اندام دارد (در مصرع هفدهم) و... در تمام این موارد، رابطه مجازی مبتنی بر تشبیه وجود دارد. به این ترتیب زاهد ظاهرپرست در حوزه معنایی مشترکی با شاه، صاحب دیوان و... قرار می‌گیرد و از این مسیر وارد رابطه معنایی با سایر الفاظ این مصرع‌ها همچون: شطرنج، رندان، حساب، درگاه، تشریف، بالا و... می‌شود. اگر بخواهیم مثالی نیز برای اشتراک مجازی در محور مجاورت بیاوریم، باید به رابطه عبارت «بالای کس» در مصرع هجدهم و «زاهد ظاهرپرست» در مصرع اول اشاره کنیم. لفظ «بالا» به علاقه مجاز (جزء به کل) جانشین عبارت «زاهد ظاهرپرست» به شمار می‌رود. در واقع، این روابط باعث گسترش معنایی کلمات مرجع در غزل به شمار می‌روند و انسجام و پیوستگی غزل را بیش از پیش آشکار می‌سازند؛ هرچند ممکن است در نگاه اول، هیچ ارتباطی مابین این کلمات احساس نشود.

۲-۲-۳. انسجام دستوری یا نحوی (Grammatical cohesion)

انسجام دستوری یا نحوی یکی دیگر از عوامل انسجام است که به سه شکل صورت می‌گیرد: الف- ارجاع، ب- حذف، ج- جانشینی.

نمودار ۶: مؤلفه‌های انسجام دستوری یا نحوی از نظر هلیدی و حسن

۲-۲-۳-۱. ارجاع (Reference)

ارجاع از زیرمجموعه‌های عوامل انسجام دستوری است که بین دو عنصر متن اتصال برقرار می‌کند و باعث می‌شود تا پیوستگی و انسجام متن تثبیت گردد؛ ارجاعات در زبان فارسی بیشتر از نوع ارجاع درون‌متنی و ارجاع پس‌رو هستند. ارجاع در زبان فارسی اهمیت بیشتری نسبت به حذف و جانشینی دارد و با تکیه بر اصل هم‌مرجع بودن و ارتباط ویژه بین ضمیر و مرجع ضمیر انسجام و پیوستگی در متن را ثابت می‌کند. با مذاقه در غزل مورد بحث، درمی‌یابیم که در مصرع سوم، ضمیر «او»، از طرفی به مرجع خود در همان مصرع یعنی «سالک» برمی‌گردد و به این ترتیب رابطه‌ای درون‌جمله‌ای ایجاد می‌کند و از طرف دیگر، چون «سالک» برنامه‌ی از ضمیر «ما» در مصرع اول است، در واقع، به طور غیر مستقیم به ضمیر «ما» برمی‌گردد و باعث ایجاد ارتباط بینا جمله‌ای می‌شود.

در مصرع نوزدهم، مرجع ضمیر «ش» در کلمه «لطفش» همان «پیر خرابات» است و رابطه‌ای درون‌جمله‌ای ایجاد می‌کند و البته در مصرع هجدهم، به ضمیر «تو» برمی‌گردد و به این ترتیب با آفرینش رابطه‌ای بینا جمله‌ای انسجام دستوری این ابیات را آشکار می‌نماید.

۲-۲-۳-۲. حذف (Ellipsis) و جانشینی (Substitution)

حذف و جانشینی از دیگر عوامل انسجام متن دستوری هستند. منظور از حذف این است که عنصری از عناصر کلام در متن نیامده باشد، اما از لحاظ معنایی بتوان به وجود آن پی برد. حذف به دو گونه در متن اتفاق می‌افتد: الف- حذف به قرینه لفظی: یک کلمه یا تعدادی از کلمات به واسطه این که قبلاً در جمله آمده‌اند، جهت جلوگیری از تکرار مجدد حذف می‌شوند؛ ب- حذف به قرینه معنوی: از مفهوم و سیاق جمله به وجود برخی از عناصر حذف شده در متن پی می‌بریم. در جانشینی نیز یک عنصر زبانی، جانشین یک عنصر زبانی دیگر می‌شود (Halliday & Hassan, 1976:88-142).

در مصرع دوم این غزل، حذف نهاد مشاهده می‌شود. این حذف از نوع حذف به قرینه لفظی است؛ یعنی «زاهد ظاهرپرست» که در مصرع اول آمده بود، در مصرع دوم به قرینه لفظی حذف شده است. در مصرع نهم نیز، منادای جمله با قرینه لفظی حذف شده است: این چه استغناست یارب و این چه قادر حکمت است (یارب). در مصرع سیزدهم، «بدین درگاه» به قرینه لفظی حذف شده است: (بدین درگاه) هرکه خواهد گو بیا و (بدین درگاه) هرچه خواهد گو بگو/ کبر و ناز و حاجب و دربان بدین درگاه نیست. البته در این مصرع، برخلاف مصرع‌های دیگر، عنصری که حذف شده، قبل از قرینه خود (بدین درگاه) قرار گرفته است. در مصرع نوزدهم، نهاد «لطفش» در واقع برمی‌گردد به «پیر خرابات» در جمله قبلی. (مرجع ضمیر ش: پیر خرابات): بنده پیر خراباتم که لطفش (لطف پیر خرابات) دائم است. در مصرع بیستم نیز، نهاد (لطف شیخ و زاهد) برای جمله دوم به قرینه لفظی حذف شده است:

ورنه لطف شیخ و زاهد گاه هست و (لطف شیخ و زاهد) گاه نیست. به این ترتیب، مشاهده می‌کنیم که عنصر حذف، یکی از عوامل مهم انسجام غیر ساختاری متن در غزل مورد نظر به شمار می‌رود.

۲-۲-۴. انسجام پیوندی (Conjunctive Cohesion)

انسجام پیوندی که یکی دیگر از عناصر اصلی انسجام متن در نظریه هلیدی به شمار می‌رود، در واقع انسجامی است که از طریق ادوات ربط یا «پیوندگر» (Conjunctive)ها در متن انجام می‌گیرد و باعث انسجام در میان جمله‌ها می‌شود. این ادوات ربط با استفاده از معنای خود بین دو جمله قرار می‌گیرند و آن‌ها را به هم اتصال می‌دهند. آن‌ها عواملی نیستند که به صورت ساده و ابتدایی به عوامل دیگر در متن قبلی یا بعدی ارجاع بدهند، بلکه مفاهیم خاصی را بیان می‌کنند که به وسیله آن مفاهیم وجود سازه‌های دیگری را در گفتمان و متن می‌توان حدس زد. انسجام پیوندی به طور هم‌زمان متوجه معنا و دستور است و به تعبیر هلیدی، روابطی معنایی-دستوری به شمار می‌رود. (Halliday & Hassan, 1984: 230) عوامل ربط یا پیوندگرها از نظر هالییدی به چهار دسته تقسیم می‌شوند: ۱- پیوندگرهای افزایشی یا توضیحی (Additive) (مثل: به علاوه، و، علاوه بر این، به اضافه)؛ ۲- پیوندگرهای تقابلی یا تباینی یا تناقضی (Adversative) (مثل: با این حال، ولی، لکن، اما)؛ ۳- پیوندگرهای سببی یا تعلیلی یا علی (Causative) (مثل: در نتیجه، بنابراین، تا، پس)؛ ۴- پیوندگرهای زمانی (Tempora) (مثل: بعداً، سپس، پس از آن، بعد) (Halliday & Hassan, 1984: 238-239). در غزل مورد نظر، انسجام پیوندی از طریق پیوندگرهای: «و (محذوف)»، «و، که، از، ورنه، ز» صورت پذیرفته است که مشخصات آن‌ها در جدول شماره پنج نمایش داده شده است:

«جدول شماره ۵»

پیوندگر	نوع پیوندگر	تعداد	شماره مصراع	نهاد هم‌مرجع	حذف نهاد	سطح رابطه
و (محذوف) (افزایشی	۱	۲	دارد	دارد	درون جمله‌ای
و	افزایشی	۲	۹-۱۳	دارد	ندارد	درون جمله‌ای
و	تناقضی	۲	۱۰-۲۰	ندارد	ندارد	درون جمله‌ای
که	تعلیلی	۳	۱۰-۱۲-۱۹	ندارد	ندارد	درون جمله‌ای
از	تعلیلی	۱	۱۷	ندارد	ندارد	درون جمله‌ای

ورنه	تناقضی/تعلیلی ی	۲	۱۸-۲۰	ندارد	ندارد	درون جمله‌ای
ز	تعلیلی	۱	۲۱	دارد	دارد	درون جمله‌ای

در مصرع دوم، نهاد از جمله حذف شده است که در واقع همان «زاهد ظاهرپرست» در مصرع اول است. این دو مصرع یا دو جمله توسط پیوندگر «او» که محذوف است، به هم ربط داده شده‌اند. در واقع، ترکیب دو جمله به این گونه است: زاهد ظاهر پرست از حال ما آگاه نیست (و علاوه بر این) در حق ما هرچه گوید جای هیچ اکراه نیست. در مصرع نهم، «و» پیوندگر افزایشی‌ای است که در راستای انسجام متن به کار رفته؛ یعنی ترکیب مصرع به این گونه است: این چه استغناست یارب (و نیز) این چه قادر حکمت است. همچنین ترکیب مصرع سیزدهم که پیوندگر افزایشی در آن به کار رفته، به این گونه می‌شود: هرکه خواهد گو بیا (و علاوه بر این) هرچه خواهد گو بگو.

در مصرع دهم، «و» به عنوان پیوندگر تناقضی به کار رفته است: کاین همه زخم نهان هست (در حالی که) مجال آه نیست. پیوندگر «که» در همین مصرع، پیوندگر تعلیلی یا سبب به شمار می‌رود: این چه استغناست یارب وین چه قادر حکمت است (زیرا که) این همه زخم نهان هست و مجال آه نیست. به همین ترتیب، پیوندگر «که» در مصرع دوازدهم و مصرع نوزدهم، رابطه‌ای مبتنی بر تعلیل و سبب در سطح درون جمله‌ای برقرار کرده است: مصرع دوازدهم: صاحب دیوان ما گویی نمی‌داند حساب (زیرا که) در این طغرا نشان حسبه لله نیست؛ مصرع نوزدهم: بنده پیر خراباتم (زیرا که) لطفش دائم است. در مصرع هفدهم نیز، پیوندگر «از» جهت اقامه دلیل و برهان، پیوندگر تعلیلی به شمار می‌آید و بیانگر رابطه‌ای تعلیلی در سطح درون جمله‌ای است: هرچه هست (به دلیل) قامت ناساز بی‌اندام ماست.

پیوندگر ترکیبی «ورنه» در مصرع هجدهم و بیستم، هم به عنوان پیوندگر تناقضی و هم به عنوان پیوندگر تعلیلی در سطح درون جمله‌ای عمل کرده است؛ مصرع هجدهم: هرچه هست از قامت ناساز بی‌اندام ماست (ولی/ زیرا) تشریف تو بر بالای کس کوتاه نیست؛ مصرع بیستم: بنده پیر خراباتم که لطفش دایم است (اما/ زیرا) لطف شیخ و زاهد گاه هست و گاه نیست. به این ترتیب، این پیوندگر نقش مهمی در انسجام متن ایفا کرده است. در مصرع بیست و یکم، پیوندگر «ز» که به جای پیوندگر «از» نشسته است، نوعی پیوندگر تعلیلی یا سببی است که انسجام متن را افزایش داده است: حافظ ار بر صدر نشینند (به دلیل) عالی‌مشربی ست. پیوندگرها، تماماً درون جمله‌ای هستند و عملاً در پیوند بینا جمله‌ای نقشی ندارند. بدین شکل بحث توالی و ترتیب ابیات در این غزل متنی می‌گردد. این موضوع بیانگر این مطلب است که شاعر قصد آن را داشته تا با عدم ارتباط صریح و آشکار بین بیت‌ها، به خواننده این امکان را بدهد که خود، این ارتباط بین ابیات را دریابد و این گونه بر زیبایی و تأثیرگذاری بیشتر اثر خود بیفزاید.

۳. نتیجه‌گیری

جستار حاضر با استخدام الگوی هالیدی و حسن در زبان‌شناسی نقش‌گرا و با بررسی و تحلیل تک‌تک واژه‌ها در غزل شماره هفتاد و یک حافظ، توانست نحوه شکل‌گیری انسجام غیر ساختاری این غزل در سه سطح کلی: واژگانی یا لغوی، دستوری یا نحوی و پیوندی را نشان دهد و ارتباطات مستحکم درون‌جمله‌ای، بینا‌جمله‌ای و برون‌جمله‌ای آن را نمایان سازد. «انسجام لغوی» این غزل در دو محور «تکرار» و «حوزه معنایی مشترک» بررسی و مشخص شد عامل «تکرار واژه» در این غزل به صراحت انجام نشده، بلکه به جای تکرار یک واژه یا گروه اسمی، از «برنام» استفاده شده است. در این غزل بیشتر برنام‌ها «هم‌مرجع» بودند و نه «هم‌طبقه». در بحث «حوزه معنایی مشترک» که شامل رابطه‌های: ترادف، تضاد، تقابل، شمول‌واژگی و تضاد می‌شود، غزل مذکور، بیشتر از رابطه «ترادف» بهره برده است. در مبحث «انسجام نحوی یا دستوری»، سه عامل: ارجاع، حذف و جانشینی بررسی و مشخص شد ارجاعات بیشتر «درون‌متنی» هستند تا برون‌متنی. حذف‌ها نیز به «قرینه لفظی» انجام شده‌اند. در مبحث «انسجام پیوندی»، پیوندگرهای این غزل که از نوع «افزایشی»، «تناقضی» و «تعلیلی» هستند، تماماً به شکل «درون‌جمله‌ای» به کار گرفته شده‌اند و عملاً در پیوند بینا‌جمله‌ای نقشی ندارند. بنابراین، بحث توالی و ترتیب ابیات در این غزل منتفی است. شاعر با عدم ارتباط صریح و آشکار بین بیت‌ها به خواننده این امکان را داده تا خود، ارتباط بین ابیات را دریابد و به این ترتیب بر تأثیرگذاری اثر خود افزوده است. به این ترتیب، هرچند در نگاه اول، در این غزل انسجام و وحدت اندام‌وار مشاهده نمی‌شود و به نظر می‌رسد که سازمان منظمی ندارد، اما عدم پیوستگی در کلیت غزل، نشان‌دهنده عدم انسجام در قسمت‌های مختلف آن نیست. حافظ توانسته است با بهره‌گیری از عوامل انسجام غیر ساختاری، شعری منسجم بیافریند که اجزای آن از آغاز تا پایان با یکدیگر پیوند دارند و این ارتباط و انسجام از رهگذر به کارگیری به جا و صحیح این ادوات شکل گرفته است.

از دیگر نتایج به دست آمده از این پژوهش آن است که نظریه انسجام هالیدی و حسن توانایی کاربست در مقوله انسجام متن در غزل را داراست و بسیاری از مؤلفه‌های این نظریه در جهت تأیید وجود انسجام غیر ساختاری در غزل حافظ کارآمد می‌نماید. همچنین، برآیند پژوهش حاکی از کارآمدی قابل توجه تحلیل برمبنای این نظریه به عنوان یک روش تحلیل در دیگر پژوهش‌های ادبی است. نیز به نظر می‌رسد عوامل ایجاد انسجام در متن یعنی انسجام واژگانی، دستوری و پیوندی، ارتباط ناگسستنی با یکدیگر دارند؛ به نحوی که عدم وجود هر یک از آنها باعث بی‌نظمی و آشوب می‌شود و فهم خواننده از متن را با مشکل مواجه می‌کند.

منابع

الف. منابع فارسی

- آلگونه جونقانی، مسعود. (۱۳۹۵). «بررسی انسجام غیر ساختاری در غزلی از حافظ»، *دوماهنامه جستارهای زبانی*، دوره هفتم، شماره ۴، پیاپی ۳۲، صص ۳۹-۵۷.
- آلگونه جونقانی، مسعود. (۱۳۹۵). «تحلیل انسجام متنی غزلی از حافظ براساس ساخت مبتدایی»، *دوماهنامه جستارهای زبانی*، دوره هفتم، شماره ۴، پیاپی ۳۵، صص ۲۶۵-۲۹۰.
- اکبری، منوچهر و مشایخی، سارا. (۱۳۹۹). «بررسی عوامل انسجام متن در شواهدی از حدیقه الحقیقه سنایی»، *دوفصلنامه زبان و ادبیات فارسی*، سال ۲۸، ش ۸۸، صص ۶۳-۸۷.
- امیری خراسانی، احمد. و علی نژاد، حلیمه. (۱۳۹۳). «بررسی عوامل انسجام متن در نفته‌المصدر براساس نظریه هلیدی و حسن»، *متن‌پژوهی ادبی*، سال ۱۹، ش ۶۳، صص ۲۹-۴۵.
- ایران‌زاده، نعمت‌الله و مرادی، کبری. (۱۳۹۴). «بررسی شعر «یادداشت‌های درد جاودانگی» قیصر امین‌پور براساس نظریه نقش‌گرای هلیدی»، *مجله متن‌پژوهی ادبی*، سال ۱۹، شماره ۶۵، صص ۲۰۱-۲۲۳.
- ایشانی، طاهره. (۱۳۹۳). «تحلیل مقایسه‌ای عوامل انسجام در دو غزل حافظ و سعدی و تأثیر آن بر انسجام متن»، *فصلنامه علمی-پژوهشی زبان‌پژوهی دانشگاه الزهراء*، دوره ۶، شماره ۱۰، صص ۳۳-۴۵.
- باباخانی، طاهره؛ علی حیدری و مسعود سپه‌وندی. (۱۳۹۹). «انسجام در ابیات مغانه‌ای خاقانی و حافظ براساس الگوی نظام‌مند هلیدی»، *مجله علمی مطالعات زبانی و بلاغی*، سال ۱۱، شماره ۲۲، صص ۷۱-۱۰۸.
- باطنی، محمدرضا. (۱۳۴۸). *ساختمان دستوری زبان فارسی*، تهران: امیرکبیر.
- پورنامداریان، تقی و ایشانی، طاهره. (۱۳۸۹). «تحلیل انسجام و پیوستگی در غزلی از حافظ با رویکرد زبان‌شناسی نقش‌گرا»، *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی*، سال ۱۸، شماره ۶۷، صص ۷-۴۳.
- خرمشاهی، بهاء‌الدین. (۱۳۹۶). *حافظ‌نامه*، جلد اول، چاپ بیست و دوم، تهران: علمی فرهنگی.
- خطیب‌رهبر، خلیل. (۱۳۷۷). *دیوان حافظ شیرازی*، چاپ بیست و یکم، تهران: صفی‌علیشاه.
- دبیرمقدم، محمد. (۱۳۸۳). *پیدایش و تکوین دستور زایشی: زبان‌شناسی نظری*، ویراست دوم، تهران: سمت.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۴۰). *لغتنامه*، تهران، دانشگاه تهران.
- رفاهی، سمانه. (۱۴۰۰). «مقایسه تحمیدی شاهنامه و گرشاسب نامه بر مبنای فرانشس اندیشگانی دستور نظام‌مند نقش‌گرای هلیدی»، *دوماهنامه علمی بین‌المللی جستارهای زبانی*، د ۱۲، پیاپی ۶۲، صص ۴۴۷-۴۸۰.
- صفوی، کورش. (۱۳۸۳). «نگاهی به نظریه حوزه معنایی از منظر نظام واژگانی زبان فارسی»، *مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز*، د ۲۱، ش ۱، (پیاپی ۴۰)، صص ۳-۲۵.
- فتوحی، محمود. (۱۳۹۲). *سبک‌شناسی، نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها*، چاپ دوم، تهران: سخن.
- یارمحمدی، لطف‌الله. (۱۳۹۱). *درآمدی به گفتمان‌شناسی*، تهران: هرمس.

ب. منابع لاتین

- Halliday, M.A.K. (1994). *An Introduction of Functional Grammar*, second ed, London, Melborn and Auckland: Arnold.
- Halliday, M.A.K. & R. Hasan (1976). *Cohesion in English*, London, Longman.
- Halliday, M. A. K. & C. M. I. M. Matthiessen (2004). *An introduction to functional Grammar*, 3rd edition, London: Arnold.
- Martin, J. White. P. (2005). *The Language of Evaluation: Appraisal*. Hampshire New York: Macmillan.

References

- Akbari, M. and Meshaikehi, S. (2019). "Investigation of the factors of text cohesion in the evidences of Hadiqa al-Haqiqeh Sana'i", Persian language and literature quarterly, year 28, no. 88, pp. 63-87. (in Persian)
- Algoneh-Jonghani, M. (2015). "Investigation of non-structural cohesion in a sonnet by Hafez", bi-monthly journal of language essays, 7th volume, number 4, 32 series, pp. 39-57. (in Persian)
- Algoneh-Jonghani, M. (2015). "Analysis of the textual coherence of Hafez's sonnets based on elementary construction", bi-monthly journal of language essays, seventh volume, number 4, series (35), pp. 265-290 (in Persian).
- Amiri Khorasani, A. and Ali Nejad, H. (2013). "Investigation of text cohesion factors in Naftha-al-Masdoor based on Halidi and Hassan's theory", Literary text research, year 19, no. 63, pp. 29-45. (in Persian)
- Babakhani, T; Heydari, A and M. Sepehwandi. (2019). "Coherence in Khaqani and Hafez's poetic verses based on Halidi's systematic model", Scientific Journal of Linguistic and Rhetorical Studies, year 11, number 22, pp. 108-71 (in Persian).
- Batani, M. (1969). Grammar building of Persian language, Tehran: Amirkabir. (in Persian)
- Dabir Moghaddam, M. (2013). Origin and development of generative grammar: theoretical linguistics, second edition, Tehran: Samet. (in Persian)
- Dekhoda, A. (1961). Dekhoda dictionary, Tehran: University of Tehran. (in Persian)
- Fotuhi, M. (2013). Stylistics, theories, approaches and methods, second edition, Tehran: Sokhan. (in Persian)
- Halliday, M.A.K. (1994). *An Introduction of Functional Grammar*, second ed, London, Melborn and Auckland: Arnold. (In English)
- Halliday, M.A.K. & R. Hasan (1976). *Cohesion in English*, London, Longman. (In English)
- Halliday, M.A.K. & R. Hasan (1984). *Cohesion in English*, London, Longman. (In English)
- Halliday, M. A. K. & C. M. I. M. Matthiessen (2004). *An introduction to functional Grammar*, 3rd edition, London: Arnold. (In English)

- Iran-zadeh, N. and Moradi, K. (2014). "Analysis of the poem "Notes of Immortality Pain" by Qaiser Aminpour based on Halidi's role-oriented theory", *Journal of Literary Textology*, Year 19, Number 65, pp. 201-223. (in Persian)
- Ishani, T. (2013). "Comparative analysis of cohesion factors in two sonnets of Hafez and Saadi and its effect on the cohesion of the text", *Al-Zahra University Linguistic Research Quarterly*, Volume 6, Number 10, pp. 33-45. (in Persian)
- Khorramshahi, B. (2016). *Hafez Nameh*, first volume, twenty-second edition, Tehran: Elmi Farhangi. (in Persian)
- Khatib Rahebar, Kh. (2017). *Diwan Hafez Shirazi*, 21st edition, Tehran: Safi Alishah. (in Persian)
- Martin, J. White. P. (2005). *The Language of Evaluation: Appraisal*. Hampshire New York: Macmillan. (In English)
- Pournamdarian, T. and Ishani, T. (2019). "Analysis of cohesion and continuity in a sonnet by Hafez with a role-oriented linguistics approach", *Journal of Faculty of Literature and Human Sciences*, year 18, number 67, pp. 43-7. (in Persian)
- Refahi, S. (2021). "Comparison of Thamidiyyah Shahnamah and Gershasabnameh based on the ideological transposition of Halidi's systematized-narrative order", *Bimonthly International Scientific Journal of Linguistic Studies*, 12, pp. 62, pp. 447-480. (in Persian)
- Safavi, K. (2004). "Looking at the semantic domain theory from the perspective of the lexical system of the Persian language", *Journal of Social and Human Sciences of Shiraz University*, 21, No. 1, (series 40), pp. 3-25. (in Persian)
- Yarmohammadi, L. (2013). *An introduction to discourse studies*, Tehran: Hermes. (in Persian)